MP Board Class 10th Sanskrit Solutions Durva Chapter 3 महर्षिः दयानन्दः

प्रश्न 1.
एकपदेन उत्तरं लिखत-(एक पद में उत्तर लिखिए-)।
(क) दयानन्दस्य जन्म कस्मिन् प्रदेशे अभवत्? (दयानन्द का जन्म किस प्रदेश में हुआ?)
उत्तर:
गुर्जरप्रदेशे (गुर्जर प्रदेश में)

(ख) दयानन्दः कस्मात् बहुविधानि शास्त्राणि अशिक्षत? (दयानन्द ने किससे अनेक शास्त्र सीखे?)
उत्तर:
स्वामिविरजानन्दात् (स्वामी विरजानन्द से)

(ग) महर्षिः कस्य स्थापनां कृतवान्? (महर्षि ने किसकी स्थापना की?)
उत्तर:
आर्यसमाजस्य (आर्य समाज की)

(घ) दयानन्दः कयोः उन्नत्यै भारतीयसंस्कृतेः प्रचारमकरोत? (दयानन्द ने किनकी उन्नति के लिए भारतीय संस्कृति का प्रचार किया?)
उत्तर:
देशसमाजयोः (देश और समाज की)

(ङ) दयानन्दस्य चरितं केषां कृते अनुकरणीयमस्ति? (दयानन्द का चरित्र किनके लिए अनुकरणीय है?)
उत्तर:
भारतीयानाम् (भारतीयों के)

प्रश्न 2.
एकवाक्येन उत्तरं लिखत- (एक वाक्य में उत्तर लिखिए-)
(क) दयानन्दस्य जन्मनाम किम् आसीत्? (दयानन्द का असली (जन्म का) नाम क्या था?
उत्तर:
दयानन्दस्य जन्मनाम मूलशङ्करः आसीत्। (दयानन्द का असली (जन्म का) नाम मूलशङ्कर था।)

(ख) संन्यासग्रहणानन्तरं महर्षिः केन नाम्ना प्रसिद्ध? (संन्यास लेने के बाद महर्षि किस नाम से प्रसिद्ध हुए?)
उत्तर:
संन्यासग्रहणानन्तरं महर्षिः 'दयानन्दसरस्वती' इति नाम्ना प्रसिद्धः। (संन्यास लेने के बाद महर्षि दयानन्द सरस्वती' नाम से प्रसिद्ध हुए।)

(ग) महर्षिः केषाम् उद्धाराय सदैव प्रायतत्? (महर्षि किनके उद्धार के लिए सदैव प्रयास करते रहे?)
उत्तर:
महर्षिः विधवाऽऽबलानां दलितवर्गानां गवां च उद्धाराय सदैव प्रायतत्। (महर्षि विधवाओं, अबलाओं, दलितवर्गों और गायों के उद्धार के लिए सदा प्रयास करते रहे।)

(घ) दयानन्दः केषां प्रचारमकरोत्? (दयानन्द ने किनका प्रचार किया?)
उत्तर:
दयानन्दः चिरोपेक्षितवेदानां प्रचारमकरोत्। (दयानन्द ने बहुत समय से उपेक्षित वेदों का प्रचार किया।)

(ङ) दयानन्दः कस्य मूर्तिरासीत्? (दयानन्द किसके
प्रतीक थे?)
उत्तर:
दयानन्दः सत्यस्य धैर्यस्य ब्रह्मचर्यस्य च मूर्तिरासीत्। (दयानन्द सत्य, धैर्य और ब्राह्मचर्य के प्रतीक थे।)

प्रश्न 3.
अधोलिखितप्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत-(नीचे लिखे प्रश्नों के उत्तर लिखिए-)
(क) दयानन्दः किमर्थं स्वगृहमत्यजत्? (दयानन्द ने अपना घर क्यों छोड़ा?)
उत्तर:
दयानन्दः अमरः भवितुम् स्वगृहमत्यजत्।। (दयानन्द ने अमर बनने के लिए अपना घर छोड़ दिया था।)

(ख) विद्यासमाप्तौ गुरुः दयानन्दं किम् आदिष्टवान्? (विद्या समाप्ति पर गुरु ने दयानन्द को क्या आदेश दिया?)
उत्तर:
विद्यासमाप्तौ गुरुः दयानन्दम् अदिष्टवान्-"वत्स! अस्माकम् अयम् देशः अविद्यान्धकारे पतितः वर्तते तद् गच्छ अविद्यान्धकारम् अपनय। आर्षशास्त्राणि उद्धर वैदिकज्योति च पुनः प्रकाशय।

(विद्यासमाप्ति पर गुरु ने दयानन्द को आदेश दिया-पुत्र! हमारा यह देश अज्ञानता रूपी अंधकार में डूबा हुआ है, जाओ और उस अज्ञानता रूपी अंधकार को दूर करो। ऋषियों द्वारा रचित शास्त्रों से उद्धृत वैदिक ज्योति को फिर प्रकाशित करो।)

(ग) दयानन्देन के ग्रन्थाः विरचिताः?
(दयानन्द के द्वारा कौन से ग्रन्थ रचे गए?)
उत्तर:
दयानन्देन ऋग्वेदादिभाष्य भूमिका-सत्यार्थप्रकाश-संस्कारविधि प्रभृतिग्रन्थाः विरचिताः।

(दयानन्द ने ऋग्वेद आदि की भाष्य भूमिका-सत्यार्थ प्रकाश-संस्कारविधि आदि अनेक ग्रन्थों को रचा।)

प्रश्न 4.
प्रदत्तशब्दैः रिक्तस्थानानि पूयरत- (दिए गए शब्दों से रिक्त स्थान भरिए-)
(अविद्यान्धकारात्, संन्यासमगृणात्, यशः, दुःखानि, वेदान्)
(क) महर्षिः पूर्णानन्दसरस्वतीसकाशात् ....।
(ख) दयानन्दः मानवान् .... उद्धर्तुं कार्यक्षेत्रे समागतः।
(ग) जनाः .... प्रत्यागच्छेयुः इति महर्षेः सन्देशः।
(घ) दयानन्दः .... सोढ्वापि कर्त्तव्यविमुखः न जातः।

https://www.evidyarthi.in/

(ङ) महर्षिः .... शरीरेण अमरः अस्ति।
उत्तर:
(क) संन्यासमगृह्णात्
(ख) अविद्यान्धकारात्
(ग) वेदान
(घ) दुःखानि
(ङ) यशः।

प्रश्न 5.
यथायोग्यं योजयत-(उचित क्रम से जोड़िए-)

‘अ’	‘आ’
(क) दयानन्दस्य जन्म	1. सम्पूर्णदिशे बभ्राम
(ख) महर्षिणा प्रकाशिता	2. योगपद्धतिम्
(ग) प्रथमं स्वातन्त्र्यभावना	3. 1824 ईशवीये वर्षे
(घ) महर्षिः पाखण्डोन्मूलनाय	4. वैदिकज्योतिः
(ङ) दयानन्दः विशेषतः अशिक्षत	5. दयानन्देन जागरिता

उत्तर:
(क) 3
(ख) 4
(ग) 5
(घ) 1
(ङ) 2

प्रश्न 6.
शुद्धवाक्यानां समक्षम् “आम्” अशुद्धवाक्यानां समक्षं “न” इति लिखत
(शुद्ध वाक्यों के सामने ‘आम्’ और अशुद्ध वाक्यों के सामने ‘न’ लिखिए-)
(क) कथमहम् अमरो भवेयम् इति महर्षिः चिन्तयामास।
(ख) त्र्यशीत्युत्तराऽष्टादशशततमे ईशवीये वर्षे महर्षिः न दिवंगतः।
(ग) महर्षेः ख्यातिः सर्वत्र व्याप्ता अस्ति।
(घ) दयानन्दः सामाजिककुप्रथानां निवारणं कृतवान्।
(ङ) महर्षिसदृशाः महात्मानः वन्द्याः न भवन्ति।
उत्तर:
(क) आम्
(ख) न
(ग) आम्
(घ) आम्
(ङ) न।

प्रश्न 7.
उदाहरणानुसारं शब्दानां मूलशब्दं विभक्तिं वचनं च लिखत (उदाहरण के अनुसार शब्दों के मूलशब्द, विभक्ति व वचन लिखिए-)

शब्दः	मूलशब्दः	विभक्तिः	वचनम्
यथा– जनाः	जन	प्रथमा	बहुवचनम्

(क) महर्षेः
(ख) नर्मदातीरे
(ग) गवाम्
(घ) सर्वेषाम्
(ङ) सत्यस्य
(च) महात्मानः
(छ) जनेषु
उत्तर:

	शब्दः	मूलशब्दः	विभक्तिः	वचनम्
(क)	महर्षेः	महर्षि	पंचमी/षष्ठी	एकवचनम्
(ख)	नर्मदातीरे	नर्मदातीर	सप्तमी	एकवचनम्
(ग)	गवाम्	गो	षष्ठी	बहुवचनम्
(घ)	सर्वेषाम्	सर्व	षष्ठी	बहुवचनम्
(ङ)	सत्यस्य	सत्य	षष्ठी	एकवचनम्
(च)	महात्मानः	महात्मन्	प्रथमा	बहुवचनम्
(छ)	जनेषु	जन	सप्तमी	बहुवचनम्

प्रश्न 8.
उदाहरणानुसारं क्रियापदानां धातुं लकारं वचनं च लिखत
(उदाहरण के अनुसार क्रियापदों के धातु, लकार और वचन लिखिए-)

यथा– भवन्ति	भू (भव्)	लट्	बहुवचनम्
(क) अभवत्			
(ख) अकरोत्			
(ग) अशिक्षत			
(घ) गच्छ			
(ङ) आसीत्			
(च) आगच्छेयुः			

उत्तर:

https://www.evidyarthi.in/

	क्रियापदम्	धातुः	लकारः	वचनम्
(क)	अभवत्	भू	लङ्	एकवचनम्
(ख)	अकरोत्	कृ	लङ्	एकवचनम्
(ग)	अशिक्षत	शिक्ष्	लङ्	एकवचनम्
(घ)	गच्छ	गम्	लोट्	एकवचनम्
(ङ)	आसीत्	अस्	लङ्	एकवचनम्
(च)	आगच्छेयुः	आ+गम्	विधिलिङ्	बहुवचनम्

प्रश्न 9.
उदाहरणानुसारं धातुं प्रत्ययं च पृथक् कुरुत-
(उदाहरण के अनुसार धातु और प्रत्यय अलग कीजिए-)

	पदम्	धातुः	प्रत्यय
यथा–	गत्वा	गम्	क्त्वा
(क)	कृतवान्		
(ख)	गतः		
(ग)	प्रणम्य		
(घ)	उद्धर्तुम्		
(ङ)	विचरन्		

उत्तर:

	पदम्	धातुः	प्रत्ययः
(क)	कृतवान्	कृ	क्तवतु
(ख)	गतः	गम्	क्त
(ग)	प्रणम्य	प्र+नम्	ल्यप्
(घ)	उद्धर्तुम्	उत्+धृ	तुमुन्
(ङ)	विचरन्	वि+चर	शतृ

प्रश्न 10.
उदाहरणानुसारं सन्धिविच्छेदं कृत्वा सन्धिनाम लिखत
(उदाहरण के अनुसार सन्धिविच्छेद करके सन्धि का नाम लिखिए।)

	शब्दः	सन्धिविच्छेदः	सन्धिनाम
यथा—	चिरोपेक्षितः	चिर+उपेक्षितः	गुणस्वरसन्धिः
(क)	पितृव्योऽपि		
(ख)	सदैव		
(ग)	प्रत्यागच्छेयुः		
(घ)	मूर्तिरासीत्		
(ङ)	महर्षिणास्माकम्		

उत्तर:

	शब्द	सन्धिविच्छेदः	सन्धिनाम
(क)	पितृव्योऽपि	पितृव्यः+अपि	विसर्ग सन्धि
(ख)	सदैव	सदा+एव	वृद्धिस्वरसन्धि
(ग)	प्रत्यागच्छेयुः	प्रति+आगच्छेयुः	यण् स्वरसन्धि
(घ)	मूर्तिरासीत्	मूर्तिः+आसीत्	विसर्ग सन्धि
(ङ)	महर्षिणास्माकम्	महर्षिणा+अस्माकम्	दीर्घस्वर सन्धि

https://www.evidyarthi.in/